

Irsta kyrka

Antikvarisk kontroll

Irsta kyrkby 9:1
Irsta socken
Västmanland

Ulf Alström

Irsta kyrka

Antikvarisk kontroll

Irsta kyrkby 9:1
Irsta socken
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Framsidesbild: Invigningskors i Irsta kyrka. (Foto och photoshop U. Alström.)

Baksidesbild: Irsta kyrkas tornkors. (Foto och photoshop U. Alström.)

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

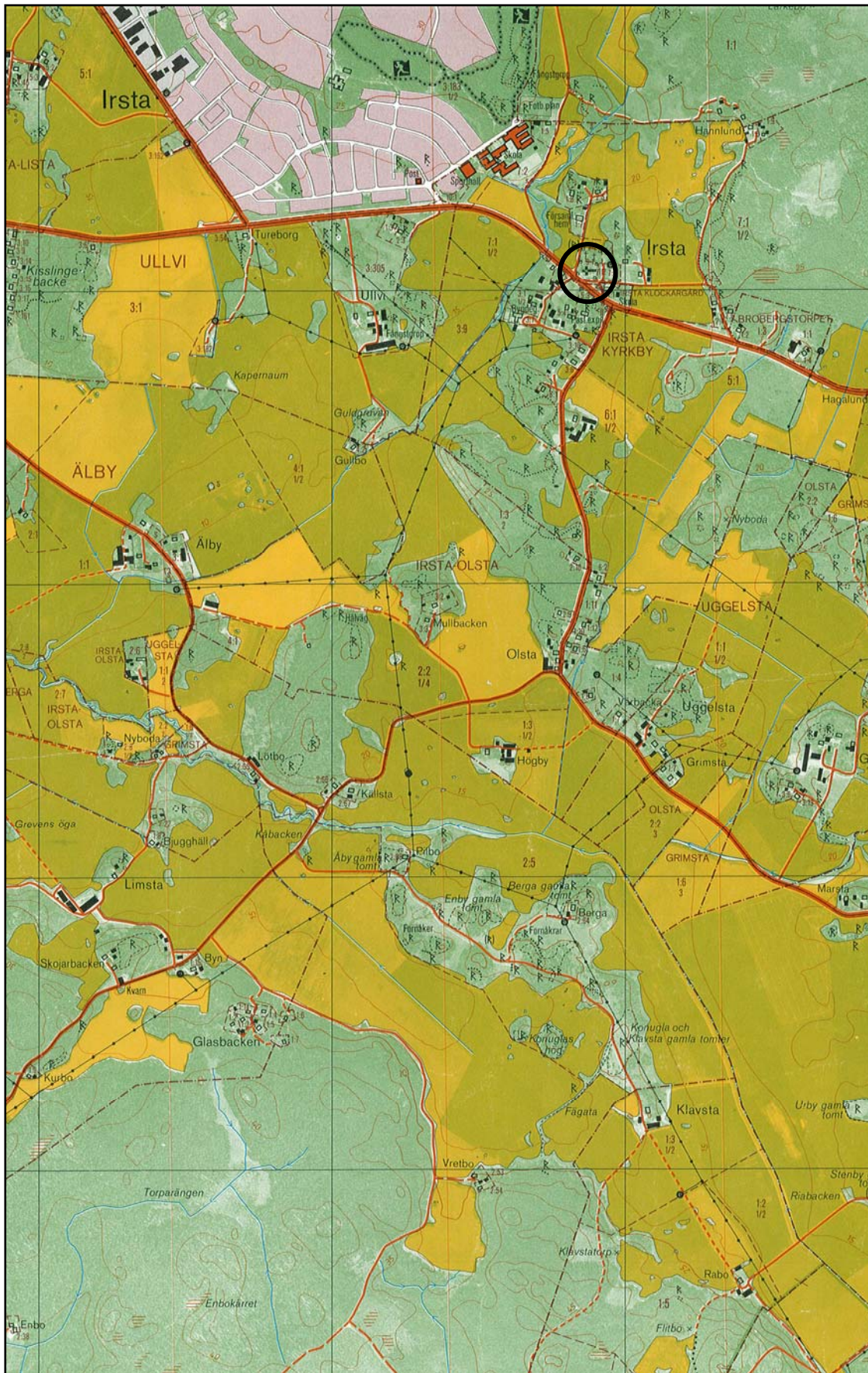
ISSN: 1653-7408

ISBN: 978-91-86019-85-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	7
¹⁴ C dateringar	10
Sammanfattning.....	11
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial	12
Otryckta källor.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerad med en ring. Utdrag ur Ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

Inledning

På grund av markundersökning och studie av kyrkans golv- och grundkonstruktion har schaktningar utförts intill Irsta kyrkas ytterväggar. Även inne i kyrkan har provgropar tagits upp. Syftet med schakten intill kyrkan och provgroparna inne i kyrkan var att kunna göra en fukt- och mögelanalys. I samband med dessa arbeten utförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom Ulf Alström, en arkeologisk antikvarisk kontroll.

Arbetet utfördes efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanland 2008-08-22 med dnr 431-8602-08. Beställare av arbetet var Västerås kyrkliga samfällighet, Fastighetsförvaltningen, som också bekostade den antikvariska kontrollen. Samordnare för arbetet var Svensk Klimatstyrning AB.

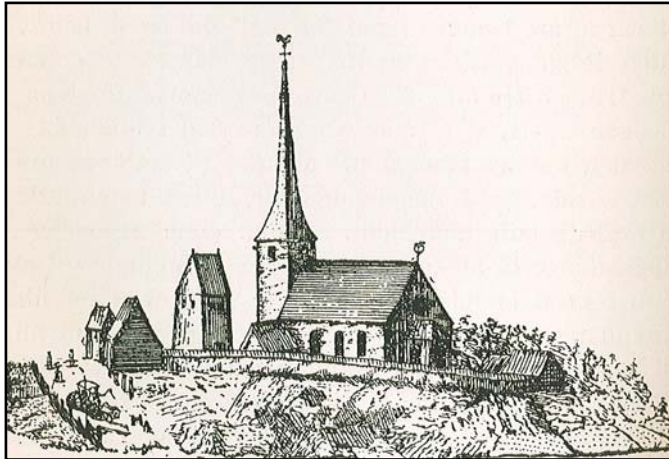
Figur 2. Irsta kyrka från nordöst. Hösten 2007. (Foto U. Alström.)

Bakgrund

Irsta kyrka ligger på krönet av en flack höjd med berg i dagen. I det omgivande landskapet ger kyrkan ett dominant intryck. Tyvärr tränger sig den moderna bebyggelsen på och påverkar miljön kring kyrkan. Fortfarande finns emellertid ett levande jordbrukslandskap särskilt söder och sydväst om kyrkan.

Kyrkan uppfördes omkring år 1200 och var då hälften så stor som idag. Under 1300-talet byggdes kyrkan ut mot öster. Det gamla smalare koret revs och ett nytt bredare kor tillkom. Då byggdes även sakristian (Hammariskiöld 2006, Kilström 1999).

Irsta socken nämns första gången i källor 1292 och 1297 som *”in parochia yristum”*. Namnet kan hänsyfta till det fornnordiska mansnamnet Iri (Ortnamnsarkivet, Ståhl 1985).

Figur 3. Irsta kyrka omkring 1754. Omedelbart söder om stigluckorna går landsvägen mellan Västerås och Enköping (Grau 1754. Nytryck 1904).

Olof Grau nämner i sin sockenbeskrivning att det 150 alnar nordväst om kyrkan syns ruiner efter ytterligare en kyrka med bogårdsmur. Redan under Graus besök kallades den "den gamla kyrkogården" (Grau 1754). Idag heter platsen fortfarande "gamla kyrkogården" och har fornlämningsnummer Raä 310, Irsta socken. I dag syns inga spår som kan tyda på att en kyrkogård och kyrka funnits på platsen.

Nordöst om kyrkan finns flera prästgravar. Bland andra ligger här prosten Johan Fredrik Munktell vars dagböcker speglar ett liv i kyrkans tjänst. Hans vedermödor i bland annat Kärro kyrka för att åtgärda fuktproblemen där avspeglade sig genom att en dräneringskanal från 1815-1816 påträffades under sakristian i samband med den antikvariska kontrollen som utfördes där 2006 (Alström 2007, Kilstrom 1999, Munktell 1814–1816).

Figur 4. Prosten Munktell som tillträdde sin tjänst i Irsta 1821. (Foto U. Alström.)

Målsättning och metod

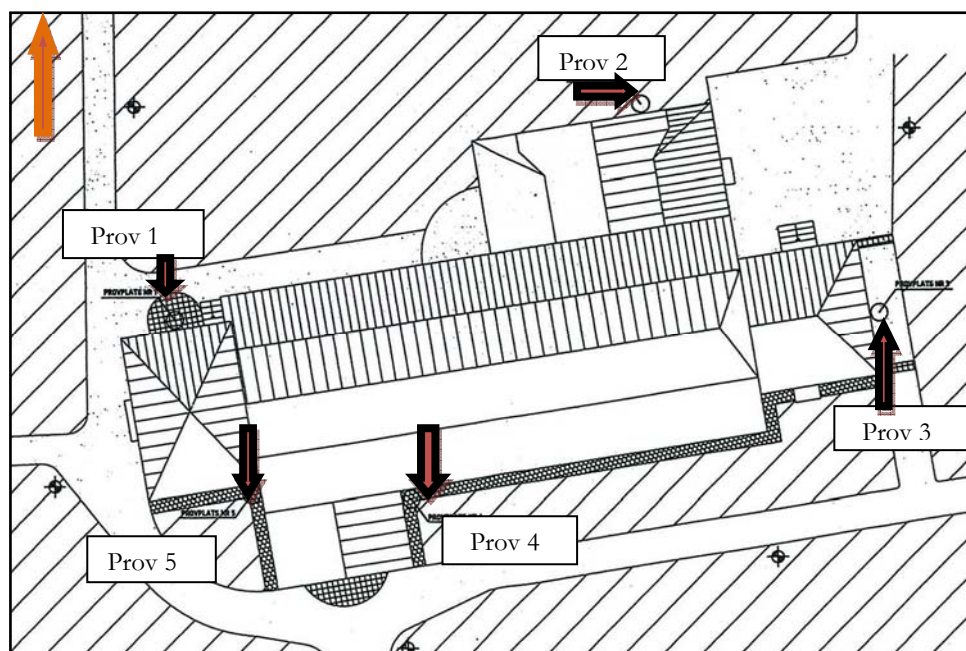
Målsättningen med den arkeologiska antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och, om fornlämning i form av kulturlager och gravar påträffades, dokumentera dessa. Om mer omfattande anläggningar eller komplexa kulturlager påträffades skulle ett samråd ske med länsstyrelsen.

Det är ofrånkomligt att gravar berörs vid schaktningar på kyrkogård och särskilt intill kyrkans väggar. Mycket ofta berörs jordlager med redan omrörda gravar men även gravar i relativt orört skick påträffas. Dessa kan ge material för ^{14}C analyser. Efter avslutad undersökning läggs benen tillbaka i samband med igenfyllandet av groparna. Föremålskategorier som kistspikar och kisthandtag tas inte tillvara.

Provgroparna som förläggs inne i kyrkan är oftast mycket små till ytan varför det inte påverkar gravar eller murar under golvet i någon nämnvärd omfattning.

På grund av att våra kyrkor, förutom det rent historiska värdet, har ett stort symbolvärde, för sockenborna, anses bildokumentationen vara viktig.

Genomförande

Figur 5. Irsta kyrka med de fem provningsplatserna utanför kyrkan markerade med pilar. (Grundkarta Svensk Klimatstyrning, här återgiven i skala 1:400.)

Schaktningsarbetet på utsidan av kyrkan utfördes med en mindre grävmaskin vilket är skonsammast för kyrkomiljön.

Figur 6. Schaktning väster om vapenhuset vid provplats 5. Grävarbetet utfördes av Fastighetsförvaltningen, Västerås kyrkliga samfällighet. (Foto U. Alström.)

Provplats 1, som placerades intill tornets norra vägg var 1 x 2 m i mynningen. Djupet var cirka 1,0 m. Jordlagren bestod av sand och jord med i botten blöt sandig lera. På 0,6 m djup påverkades rester av två troligtvis intakta gravar. Den ena bestämdes till en

vuxen man. Under denna grav framkom en barngrav. Från barnet togs material för ett ¹⁴C-prov.

Provplats 2, som placerades intill och norr om sakristians vägg var 1 x 2 m stor. Djupet var cirka 1,0 m. I det grävda materialet fanns tegelflis men också lecakulor och frigolit. Det moderna materialet härstammar från 1970 års tillbyggnad av sakristian. På 0,6 m djup kom ett fåtal ben. Under en dagvattenledning och elkabel var marken kompakt och bestod av sand och grus.

Figur 7. Provplats 1. På 0,6 m djup fanns gravdjupet där bl.a. två, troligen intakta, gravar påverkades av schaktningarna. (Foto U. Alström.)

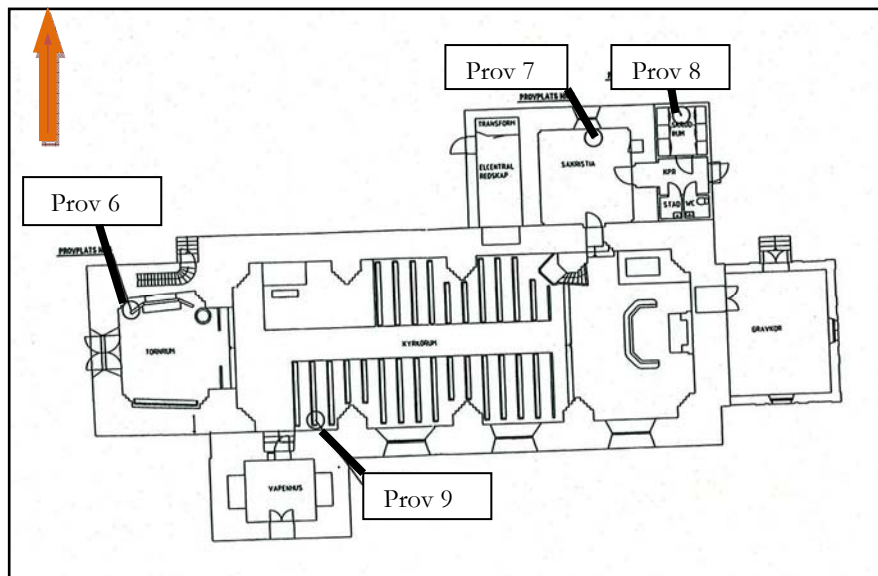
Provplats 3, som placerades intill den östra väggen till Cronstedts gravkor byggt 1747–1750, var 1,5 x 1,5 m stort och 1 m djupt. Det grävda materialet bestod av morän och sandblandad lera med tegelflis. Dåligt bevarat trä framkom. Trät härrör troligen från bygget av gravkoret. Några ben påträffades inte i schaktmassorna.

Provplats 4, som placerades i hörnet av kyrkans sydvägg och vapenhusets östra vägg, var 1 x 1 m stor och 1,1 m djup. Under ett gruslager kom sandblandad lera. En dräneringsledning i tegel påträffades på 0,4 m djup. Endast ett fåtal ben fanns i schaktmassorna trots att provplatsen ligger på sydsidan av kyrkan. Frånvaron av ben som faktiskt brukar påträffas intill kyrkans sydväggar får antagligen tillskrivas att kyrkan är byggd på ett krönparti med berg i dagen.

Provplats 5, som placerades vid kyrkans sydvästra hörn mellan vapenhuset och tornet, var cirka 1 x 1 m i mynningen och 0,9 m djup där berg tillstötte. Det grävda materialet bestod av jord och sandblandad lera. På 0,6 m djup påverkades en kistbegravning av undersökningen. Inga andra ben påträffades. Ben från kistgraven togs för ¹⁴C-datering innan igenfyllandet och återställandet av provplatsen.

Figur 8. Provplats 4 intill vapenhuset. (Foto U. Alström.)

Figur 9. Irsta kyrka med de fyra provgröpsplatsena inne i kyrkan markerade med cirklar vid svarta streck. (Grundkarta Svensk klimatstyrning här återgiven i skala 1:400.)

Provplats 6, utgick på grund av värmeslingor i golvet.

Provplats 7, som placerades intill sakristians norra vägg, berörde två golvnivåer av tegel. Under dessa bestod det ursprungliga materialet av jord med inslag av sand. Några arkeologiska iakttagelser gjordes inte på grund av hålets ringa bottendiameter.

Figur 10. Arbete med borttagande av sexkantiga tegelstenar från den övre golvnivån vid provplats sju. (Foto U. Alström.)

Provplats 8, som var 0,3 – 0,5 m i mynningen och 0,7 m djupt, placerades i skrudrummet intill sakristian berörde i huvudsak ett betonglager som var armerad. Dessa lager vilade på lecakulor. Skrudkammaren är en utbyggnad av sakristian från 1970 (Hammarskiöld 2006).

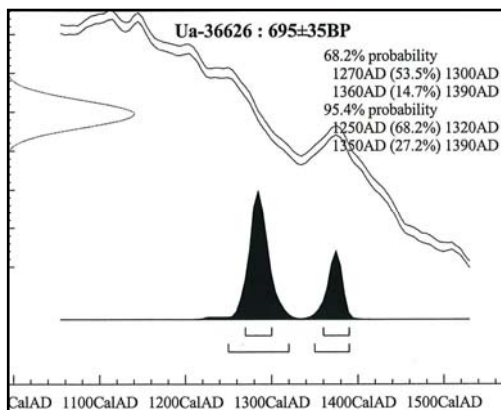
Provplats 9, som var 0,3 m i mynningen och 0,6 m djupt, placerades strax öster om södra ingången intill långhusets södra vägg berörde i huvudsak ett trägolv med underliggande betonglager på plast. Inga arkeologiska iakttagelser kunde därför göras.

Figur 11. Arbete med borttagande av trägolvet vid provplats nio. (Foto U. Alström.)

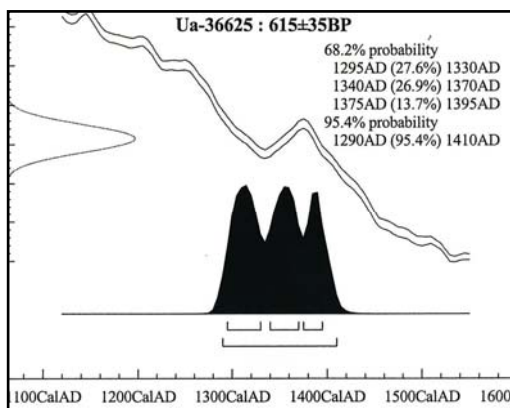
¹⁴C dateringar

Material för två ¹⁴C prov togs från vad som tolkas som intakta gravar. Det ena provet togs från kistgraven som påverkades av schaktningarna vid provplats 5. Den döde var en vuxen person som låg i vad man kan kalla "ett bra läge" intill en av kyrkans äldsta väggar, dvs den västra kortväggen. Den västra delen av långhuset tillsammans med kyrktornets nedre del anses vara byggt under 1200-talet (Hammarskiöld 2006). Den döde i kistan kan med 68 % sannolikhet ha blivit gravlagd som en av de första vid Irsta kyrka. Begravningen kan ha skett under perioden 1250–1320 vår tideräkning (Possnert 2008).

Figur 12. ¹⁴C-provet visar med 95 % sannolikhet att den döde avled och begravdes intill kyrkans västra vägg under perioden 1250-1390 vår tideräkning. Med 68 % sannolikhet avled den vuxne personen under perioden 1250–1320 vår tideräkning.

Det andra provet togs från provplats 1. Här fanns rester efter fler omrörda gravar. Provet togs från en barngrav som påverkades av schaktningarna. Även denna grav låg i "ett bra läge" nära kyrkans västvägg. Med 95% sannolikhet avled barnet under perioden 1290-1410 vår tideräkning (Possnert 2008).

Figur 13. ¹⁴C-provet visar med 95 % sannolikhet att den döde avled och begravdes vid kyrkans västra vägg under perioden 1290-1410 vår tideräkning.

Sammanfattning

I samband med en fuktskadeanalys interiört och exteriört vid Irsta kyrka grävdes fem provschakt utanför kyrkan med grävmaskin. Inne i kyrkan togs tre små undersökningshål upp för hand. Någon arkeologisk information kunde inte utvinnas ur provgroparna inne i kyrkan. I provgroparna utanför kyrkan kom det mer ben från omrörda gravar i provgroparna 1 och 5. ^{14}C analyserna från två gravar daterar dessa till medeltid. Den ena kanske till och med till perioden då kyrkan uppfördes.

För övrigt påverkades inte några okända muravsnitt eller andra lämningar av undersökningen.

Till sist kan nämnas att kyrkdörren i Irsta har spår av inristade figurer. En av figurerna är ett flätat pentagram. En liknande symbol finns till exempel på kyrkdörren i Möklinta. Det flätade pentagrammet är en skyddssymbol mot onda makter (Ljungman 1999).

Figur 14. Det flätade pentagrammet markerat med röd oval. (Foto U. Alström)

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan. Kärrobo 11G:09. Skala 1:20 000.

Svensk klimatstyrning AB. Karta över Irsta kyrka. Ursprunglig skala 1:400.

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Irsta socken.

Hammarskiöld, R., 2006. Irsta kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering. Västerås stift. Västerås.

Ortnamnarkivet.

Possnert, G., 2008. Resultat av ¹⁴C datering av ben från Västmanland. Ångströmlaboratoriet. Tandemlaboratoriet. Uppsala Universitet. Uppsala.

Litteratur

Alström, U., 2007. Kärrobo kyrka III. Antikvarisk kontroll. Rapport 2007:2. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Västerås.

Grau, O., 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck 1904. Västmanlands Allehanda, Västerås.

Kilström, B. I., 1999. Irsta kyrka. Västerås Stifts kyrkoberivningskommittè. Västerås.

Ljungman, C.G., 1999. Ideogram och symboler. Malmö.

Munktell, J. F., 1814-1816 (1979). Dagbok. Red. Magdalena Hellqvist. Acta Bibliothecae Arosiensis X. Västerås kulturnämnds skriftserie. Västerås.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	08096
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-8602-08 2008-08-22
<i>Undersökningsperiod:</i>	2008-08-27
<i>Arkeologtimmar:</i>	9,5 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 8 m ²
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Irsta kyrkby 9:1
<i>Ekonomisk karta:</i>	Kärrbo 11G:09
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6609060 Y 1550860
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Samtligt dokumentationsmaterial återges i rapporten
<i>Fynd:</i>	Inga föremål påträffades

